

מה נותר מהחזון השאפתני של אל-קאעדה לגבי סוריה?

יורם שוייצר

טלטלת 'האביב הערבי' מצאה את אל-קאעדה בנקודת השפל העמוקה ביותר מאז הקמת הארגון. מצב זה היה תוצאה של המערכה הגלובאלית נגד הטרור, שהתמקדה בעיקר בו ובמהלכה נעצרו ונהרגו רבים ממפקדי הארגון ובראשם מנהיגו, אוסמה בן לאדן. אולם השלכות הטלטלה בעולם הערבי, אשר רבים העריכו כי תהווה מכת מוות לארגון, התבררו דווקא כחבל הצלה עבורו. זאת, משום שהובילו להתערערות המשטרים ולסילוק מנהיגים, שהיו אויביו העיקריים. אמנם זיקתם של ארגונים השייכים ל"מחנה" אל-קאעדה וכפיפותם להנהגת הארגון מוטלת בספק, או לפחות נמצאת במקום נמוך בסדר העדיפויות שלהם, אך די בקריאות הפומביות של מנהיגי אל-קאעדה, כמו גם של 'המדינה האסלאמית', לתומכיהם במערב לעשות ככל יכולתם כדי לפגוע במדינות בהם הם מתגוררים, כדי ללמד שמהגרים מהמזרח התיכון, כמו גם אזרחים מערביים מקרב בוגרי המערכה בסוריה וכאלה שלא נטלו בה חלק, ינסו לממש את הנחיותיהם.

בהתבטאות פומבית נדירה בשולי ועידת מינכן לביטחון שנערכה באחרונה, אלכס יונגר (Alex Younger), ראש שירות המודיעין MI-6 הבריטי, הזהיר מפני תחיית או התחדשות האיום הנשקף מאל-קאעדה באזורים בהם קיים ואקום שלטוני בסוריה. לדבריו, המתרחש במחוז אדליב, בו שלוחות אל-קאעדה שבשורותיהן יש אירופאים רבים המקצינים והולכים, מעורר דאגה רבה במערב. דבריו אלה קשורים בסוגיה שנדונה בהרחבה בשנים האחרונות בקרב אנשי מודיעין, חוקרים ופרשנים, והיא שאלת התחזקותם או היחלשותם של אל-קאעדה ובעלי בריתו ברחבי העולם, במיוחד לנוכח עליית כוחה של 'המדינה האסלאמית'. מענה חלקי לשאלה זו עשוי להינתן מבחינת מצבו של הארגון בסוריה, זאת בשל חשיבותה של סוריה כזירה מרכזית עבור "מחנה" הג'יהאד העולמי ושאיפותיו המוצהרות של ד"ר איימן אל-זוואהירי, מנהיג אל-קאעדה, להופכה לציר מרכזי בהחייאת המחנה, שהיה בשפל המדרגה בראשית העשור הנוכחי. בהקשר זה נודעת חשיבות רבה לבחינת הקשר והזיקה לאל-קאעדה של הארגון הסלפי-ג'יהאדי היאת תחריר א-שאם.

סילוק רובם הגדול של מאחזיה של 'המדינה האסלאמית' בסוריה, לצד היחלשות כלל ארגוני האופוזיציה בשטח מדינה זו, הותירו את היאת תחריר א-שאם, המונה כיום אלפי לוחמים (לפי הערכות שונות בין 20 ל-30 אלף), כגורם הכוח הצבאי הדומיננטי כיום במחוז אדליב, שם בעיקר מרוכזים כוחותיו. ארגון זה, אשר זוהה בעבר כנציג אל-קאעדה בסוריה, עבר במהלך שנות מלחמת האזרחים שורת תהפוכות ושינויים בזיקותיו הפוליטיות והאידיאולוגיות: הוא החל לפעול ב-2012 כשלוחה של ארגון אל-קאעדה בעיראק, בשם 'גי'בהת א-נוצרה'.

טלטלת 'האביב הערבי' מצאה את אל-קאעדה בנקודת השפל העמוקה ביותר מאז הקמת הארגון. מצב זה היה תוצאה של המערכה הגלובאלית נגד הטרור, שהתמקדה בעיקר בו ובמהלכה נעצרו

ונהרגו רבים ממפקדי הארגון ובראשם מנהיגו המיתולוגי, אוסמה בן לאדן. השלכות הטלטלה בעולם הערבי, אשר רבים העריכו כי תהיה מכת מוות לארגון, התבררו דווקא כחבל הצלה עבורו. זאת, משום שהובילו להתערערות המשטרים ולסילוק מנהיגים, שהיו אויביו העיקריים. על רקע מלחמת האזרחים שפרצה בסוריה הגדיר אל-זוואהירי את סוריה כזירת הג'יהאד הבאה של מחנה הג'יהאד העולמי והציב כמה יעדים אסטרטגים שאפתניים, ובהם שחרור סוריה מידי בשאר אל-אסד הכופר והפיכתה למדינת הלכה אסלאמית; שחרור ירושלים מידי ישראל; הכשרת אלפי לוחמי ג'יהאד שהתנדבו להילחם בסוריה וג'יבושם לצבא אסלאמי, שימשיך את ניהול המערכה של הג'יהאד העולמי. אולם, תכניותיו מרחיקות הלכת של זוואהירי שובשו מבית על ידי אבו בכר אל-בגדאדי, שקרא תגר על מנהיגותו ועל ההגמוניה שלו כבכיר הג'יהאד העולמי. ב-2013 התפלג אל-בגדאדי מאל-קאעדה, הקים את דאע"ש ובהמשך הכריז על הקמת 'המדינה האסלאמית'.

כאשר אבו בכר אל-בגדאדי הכריז על הקמת דאע"ש בחר אבו מוחמד אל-ג'ולאני, מנהיג ג'יבהת א-נוצרה', להישבע אמונים לזוואהירי ולהביע הזדהות מלאה עם אל-קאעדה. אלא שלאחר מספר שנות לחימה חלה בהדרגה התרחקות גם בין ארגון ג'יהאדיסטי זה, בעל האוריינטציה הסורית המקומית, לבין אל-קאעדה. ההתרחקות באה לידי ביטוי בשינוי שמו ב-2016 ל-ג'יבהת פתאח א-שאם' (חזית הניצחון בסוריה רבת) ובהמשך, ב-2017, שונה שם הארגון לזה הנוכחי - 'היאית תחריר א-שאם' (הרשות לשחרור סוריה רבת), וגם במחלוקות פומביות לגבי אסטרטגית הפעולה ובחירת בעלי ברית. בעוד בתחילה נראה היה כי טשטוש הזיקה הרשמית בין הארגונים התקבלה על ידי ג'ולאני, מפקד הארגון הסורי, בהבנה ובהסכמה מצד זוואהירי, בדיעבד התברר כי התגלעו חילוקי דעות מהותיים ביניהם ובין תומכיהם ודובריהם, בהם אנשי דת בכירים. משום כך, ספק רב האם נכון לכלול את היאית תחריר א-שאם במניין הכוח העומד לרשות מחנה אל-קאעדה ברחבי העולם.

בבסיס ההתרחקות בין היאית תחריר א-שאם מאל-קאעדה עמד רצונה של הנהגת היאית תחריר א-שאם לנהל מדיניות פרגמטית, המותאמת לנסיבות הדינאמיות של מלחמת האזרחים בסוריה. מנהיג הארגון, ג'ולאני, עמעם את זיקתו לאל-קאעדה וקיים מערכות קשרים עם ארגונים מורדים מזרמים אידיאולוגים אחרים ואף עם מדינות הפעילות בזירה, ובראשן טורקיה. זוואהירי הזהיר את מנהיגי היאית תחריר מקשרים אלה, שהם בראייתו מלכודת דבש משום שטורקיה היא חלק מנאט"ו וקשורה בטבורה לארצות הברית ולמערב, וכן מקיימת קשרים הדוקים עם רוסיה וסין - ולכן היא אויבת מושבעת של המוסלמים. היאית תחריר א-שאם בהנהגת אל-ג'ולאני לא שעתה לעצתו והמשיכה בקשרים עם טורקיה. על רקע זה התגלעו מחלוקות אידיאולוגיות פנימיות גם בהיאית תחריר א-שאם, בין נאמני ג'ולאני לבין נאמני אל-קאעדה. האחרונים תבעו לשמור על שבועת האמונים לזוואהירי והכפיפות לו ולארגונו, תוך הימנעות מקשרים עם שותפים מקומיים וחיצוניים, אשר אינם נמנים עם הזרם הסלפי-ג'יהאדי. מנגד, מנהיגי היאית תחריר א-שאם בחרו לנהל מדיניות פרגמטית שתאפשר להם לשרוד ולקדם את המאבק העיקרי נגד משטרו של אסד, תוך נקיטת יד קשה נגד המתמרדים.

חילוקי הדעות הובילו לפילוג בשורות היאית תחריר א-שאם - התפצלות של מתנגדי ההתבדלות מאל-קאעדה מהארגון - והקמת ארגון חראס א-דין, המזוהה עם אל-קאעדה. המחלוקות הרעיוניות בין הארגונים החריפו ואף היו רקע להתנגשויות אלימות. פרט לשאלת הקשרים עם טורקיה, מחלוקת נוספת התייחסה למידת האוטונומיה של חראס א-דין במרחב אדליב, בו

שולטת היא תחריר א-שאם ביד רמה, תוך דיכוי בכוח של מתנגדיה, ומצרה מאוד את צעדיהם של אנשי חראס א-דין. בתוך כך עלתה דרישת חראס א-דין כי יושבו לה אמצעי לחימה שהיו שייכים לאנשיה והוחרמו על ידי אנשי היאת תחריר א-שאם לאחר פרישתם. מעצרים עתיים של מנהיגי חראס א-דין החמירו את המתיחות בין הצדדים.

המתיחות בין היאת תחריר א-שאם לשלוחה הסורית שנותרה מזוהה עם אל-קאעדה, והמחלוקות בין היאת תחריר א-שאם לבין אל-זוואהירי הן ביטוי למתחים הקיימים גם בתוך היאת תחריר א-שאם עצמו בסוגיות שונות. לכן ברור כי למרות היותו ארגון ג'יהאד סלפי מובהק, הוא אינו נמנה ולא יכול להיספר כחלק מארגוני הג'יהאד העולמי, המשתייכים למערכת הבריתות של אל-קאעדה.

כאשר בוחנים את הישגיו של איימן אל-זוואהירי אל מול חזונו ושאיפותיו מרחיקות הלכת לגבי הזירה הסורית, ניתן לומר כי ההר הוליד עכבר וכי דבר מחזונו ומתכנוניו לגבי סוריה (וישראל) לא התממש. השאלה שנותרה פתוחה היא, האם וכמה יצליח לשכנע לוחמים מקרב מחנה הג'יהאד-הסלאפי בסוריה, בעיקר מחראס א-דין, ובמיוחד מקרב הזרים שבהם, להגר מסוריה ולפעול בחו"ל כדי לקדם את האג'נדה של הג'יהאד העולמי.

אמנם, בעקבות הטלטלה בעולם הערבי ובחסות מסך העשן שיצרה 'המדינה האסלאמית', "מחנה" אל-קאעדה הצליח להתפרס לאזורים חדשים ולהעלות את מספר חבריו, אולם זיקתם לתפיסת עולמו לגבי ניהול ג'יהאד בינלאומי ומידת כפיפותם לאל-קאעדה ולהוראות מנהיגו מוטלת בספק, או לפחות נמצאת במקום נמוך בסדר העדיפויות שלהם.

ובהתייחס לאזהרותיו של ראש שירות החוץ הבריטי, אכן אין לבטל את הסכנה הצפויה בעתיד מצד ארגונים ופעילים המזוהים עצמם עם הסלפיה-ג'יהאדיה, ללא הבדל אם הם מזדהים עם אל-קאעדה או עם 'המדינה האסלאמית', וכן את האפשרות כי בכוונת חלקם לבצע טרור בזירה הבינלאומית. די בקריאותיהם הפומביות של מנהיגי שני המחנות לתומכיהם במערב לעשות ככל יכולתם כדי לפגוע במדינות בהם הם מתגוררים, כדי ללמד שמהגרים מהמזרח התיכון, כמו גם אזרחים מערביים מקרב בוגרי המערכה בסוריה ואף כאלה שלא נטלו בה חלק, המקבלים השראה מדבריהם של המנהיגים, ינסו לממש את הנחיותיהם.